

**ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА**

РОСОВСЬКА ІРИНА ЮРІЇВНА

УДК 340.13:271.2-74(477)

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВОВИХ ТА РЕЛІГІЙНИХ
НОРМ У РЕГУЛЮВАННІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Івано-Франківськ – 2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Приватному вищому навчальному закладі Університеті Короля Данила

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор

Луцький Роман Петрович,

Приватний вищий навчальний заклад Університет Короля Данила,
професор кафедри права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Дурнов Євген Сергійович,

Міністерство внутрішніх справ України,

заступник начальника управління координації пенсійних питань та соціальної роботи департаменту персоналу;

кандидат юридичних наук, доцент

Жукевич Ігор Васильович,

Івано-Франківський фінансово-комерційний кооперативний коледж імені С. Граната,
викладач

Захист відбудеться «26» березня 2021 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 20.149.01 в Приватному вищому навчальному закладі Університеті Короля Данила за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

Автореферат розісланий «24» лютого 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д.П. Вічарук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Релігійна складова є надзвичайно важливою на всіх етапах історичного становлення та сучасного розвитку правової культури України, підвищення рівня правосвідомості її громадян, побудови та впровадження оптимальної моделі відносин української держави із релігійними організаціями.

Саме у цьому контексті є актуальним науково-теоретичний пошук найприйнятніших способів підвищення ефективності правового регулювання суспільних відносин в Україні, у тому числі шляхом аналізу співвідношення правових та релігійних норм як засадничих елементів правової системи нашої держави. Оптимальному співвідношенню правових та релігійних норм у процесах українського державо- та правотворення належить, як доводиться у дослідженні, провідне місце, оскільки як релігійні, так і правові норми виступають регуляторами суспільних відносин і безпосередньо впливають на процеси трансформації вітчизняної системи права у напрямку її ідеологічного наповнення для подолання актуальних цивілізаційних та соціально-правових викликів сучасності.

Слід зазначити, що окремі аспекти співвідношення правових та релігійних норм неодноразово виступали предметом наукових досліджень різних учених: вітчизняних (М. Бабій, О. Бандура, В. Бедь, Г. Берченко, О. Биков, С. Бостан, Д. Вовк, І. Дахова, Ю. Кальниш, Б. Кістяківський, А. Ковбан, В. Костицький, Ю. Кривенко, О. Кудояр, І. Луцький, О. Львова, С. Ляхова, О. Маніліч, І. Міма, П. Мінка, С. Онищук, Ю. Пайда, Ю. Піх, Л. Попсуєнко, П. Рабінович, Г. Сергієнко, С. Сливка, О. Тодика, Н. Штурмак, Л. Ярмол та ін.), російських (С. Алексєєв, Л. Афанасьєва, А. Белкін, С. Бочарова, А. Величко, О. Дворнікова, О. Дробницький, В. Клочков, В. Лафітський, О. Лукашева, Г. Мальцев, Т. Насирова, Ю. Оборотов, В. Оксамитний, Р. Папаян, А. Поляков, А. Посашкова, А. Султанов, І. Честнов та ін.) і зарубіжних (М. Бойлан, А. Бурман, Х. Казанова, Н. Луман, Ж.-Ф. Ліотар, Р. Нойхаус, Д. Поклінгтон та ін.).

Однак сучасні динамічні процеси розвитку вітчизняної правової системи вимагають нових підходів до ефективності механізму регулювання суспільних відносин, зокрема в контексті співвідношення правових та релігійних норм.

Тому, на підставі вищенаведеного, визначена проблематика сучасних проблем співвідношення правових та релігійних норм у регулюванні суспільних відносин в Україні є актуальною, має теоретичне і практичне значення, що в цілому зумовило визначення мети, конкретних завдань, об'єкта і предмета дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри теорії та історії держави і права Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила за напрямками «Трансформація правової системи України в умовах розвитку правових систем сучасності (теоретико-правовий та історико-правовий аспекти)» (державний реєстраційний номер 0116U002342) та «Закономірності

розвитку і функціонування правової держави» (державний реєстраційний номер 0111U006673).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є розробка ефективної моделі механізму правового регулювання суспільних відносин релігійними та правовими нормами, спрямованої на вдосконалення системи правового регулювання в Україні.

На основі мети сформульовано наступні *задачі* дослідження:

- охарактеризувати термінологічний апарат і визначити оптимальні методи дослідження проблеми співвідношення права і релігії як соціальних регуляторів;
- висвітлити особливості впливу релігії на формування правових сімей сучасності;
- виокремити загальні форми взаємодії права та релігії у соціально-правовому регулюванні суспільних відносин на сучасному етапі;
- виявити специфіку юридичного закріплення релігійних норм у Конституції України;
- розкрити особливості поєднання релігійних та правових норм у процесах публічно-правового та приватноправового регулювання;
- висвітлити взаємовплив релігійних та правових норм на державотворчі процеси в Україні;
- визначити інтегральні та диференційні аспекти впливу права і релігії на подальшу трансформацію правової системи України;
- висвітлити проблеми узгодження теологічних та світських засад у сфері формування правосвідомості, правової культури та забезпечення правового статусу особи.

Об'єктом дослідження є процес правового регулювання суспільних відносин в Україні на підставі релігійних та правових норм.

Предметом дослідження є зміст основних проблем взаємовідношення релігійних і правових норм в процесі правового регулювання в Україні.

Методи дослідження. При проведенні дослідження використано комплекс філософських, загальнонаукових, спеціально наукових та спеціально юридичних методів, підходів, прийомів і засобів пізнання, зокрема: проблемно-хронологічний метод – для виокремлення ключових аспектів та послідовності викладу матеріалу, що структурно відображають основні аспекти теми (розділи 1, 2, 3); діалектичний метод – для виявлення тенденцій, особливостей у становленні, розвитку співвідношення правових та релігійних норм у регулюванні суспільних відносин в Україні (розділи 1, 2, 3); логічний метод – як спосіб, за допомогою якого реальний правовий процес співвідношення правових та релігійних норм відтворюється у концептуальних положеннях теоретико-релігійного бачення проблеми (підрозділи 1.1, 1.2, розділ 2); герменевтичний метод – для аналізу змісту доктринальних, церковних джерел, в яких сформульовано найбільш важливі аспекти визначення співвідношення правових та релігійних норм (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); конкретно-історичний метод – для виявлення сутнісно-структурних аспектів втілення релігійних норм у правовій системі України (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3); порівняльно-правовий метод – для виявлення

відмінностей та подібностей доктринальних та правових підстав співвідношення правових та релігійних норм (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3); системно-структурний метод – для розкриття організаційно-функціональних аспектів втілення релігійних норм в українському правотворенні (розділи 2, 3); метод аналізу правових та церковних актів (один із соціальних методів) – для аналізу ухвалених у конкретні періоди світських та канонічних законів, рішень тощо (розділи 2, 3); діяльнісний метод – для розкриття залежностей становлення правових та релігійних норм від суб'єктів, засобів, форм та умов їх правозастосування (підрозділи 3.1, 3.2, 3.4); загальні логічні прийоми (дедукції, індукції, моделювання) – для уточнення змісту окремих понять (розділи 1, 2, 3); метод узагальнення – використаний для підсумування результатів дослідження (висновки).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших в Україні комплексних досліджень, яке присвячене вивченню проблем співвідношення правових та релігійних норм в регулюванні суспільних відносин у сучасній правовій системі України, що перебуває у динамічному розвитку та характеризується спроможністю до релігійно-правового синтезу при здійсненні правового регулювання. У дисертації сформульовано низку нових концептуальних положень, висновків та пропозицій, які мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема:

вперше:

– обґрунтовано, що інноваційність науково-методологічних підходів до проблеми співвідношення правових і релігійних норм на сучасному етапі українського правотворення полягає у їх людиноцентризмі, який виявляється у тому, що захист інтересів людини і громадянина та забезпечення належного правового статусу особи в її дотичності до релігійних та правових норм стає центральним об'єктом соціально-правового регулювання, а її соціально-природні правові властивості та закономірності відповідають державно-юридичному забезпеченню, що поступово перетворюються на найважливішу складову зазначеного співвідношення права та релігії;

– доведено, що в умовах актуальних трансформацій вітчизняної правової системи стратегічною метою поєднання релігійних і правових норм у сферах публічно-правового та приватноправового регулювання є ідеологічно-правове забезпечення процесу децентралізації влади, що є частиною адміністративної реформи, яка відбувається в Україні;

удосконалено:

– науково-теоретичне обґрунтування ідеологічної основи правових сімей сучасності, яку формують релігійні норми, що здатні забезпечити суворе та неухильне виконання правових приписів, впливати на імплементацію у суспільстві соціальних цінностей, укорінюватися у суспільній правовій свідомості і визначати не лише загальне сприйняття індивідами оточуючої їх дійсності, а й їхню діяльність;

– науково-теоретичні підходи до взаємодії правових та релігійних норм у процесі правового регулювання і встановлено, що вони мають виражений ідеологічний характер, який впливає на процес державотворення, наповнюючи

його водночас причинно-функціональними та логічно смисловими зв'язками, активно сприяючи утвердженню базових світоглядних прав і свобод людини;

– розуміння специфіки юридичного закріплення релігійних норм у сучасній Конституції України, складність якого полягає у відсутності єдиного загальноприйнятого наукового трактування самого поняття релігії, що зумовлює потребу постійного оновлення законодавчої бази з метою подальшого забезпечення функціонування партнерської горизонтальної моделі відносин держави та релігійних організацій;

дістало подальший розвиток:

– вчення про дворівневу природу взаємовпливу релігійних та правових норм в українському суспільстві на сучасному етапі державотворення, що відбувається на двох фундаментальних рівнях: функціональному та організаційному; на першому цей взаємовплив забезпечує формування аксіологічного компонента правосвідомості, а на другому досягається стабільність та прогнозованість у відносинах держави з релігійними організаціями у контексті реалізації партнерської моделі таких відносин, заснованої на принципах взаємного невтручання у сферу компетенції кожного із партнерів;

– вчення про інтегральні та диференційні аспекти релігійно-правового взаємовпливу, які виявляються у тому, що в інтегральному сенсі під впливом моральних норм і цінностей право постійно удосконалюється та чинить зворотний вплив на моральність, поведінку і традиції людей, а диференціація цих аспектів простежується у тому, що мораль впливає на внутрішні спонукання людини, її совість і почуття обов'язку, а право натомість зосереджується на суб'єктивному юридичному статусі;

– позиція про необхідність узгодження теологічних і світських засад для здійснення належного соціально-правового регулювання, яке з одного боку має сприяти імплементації у правову систему України морально-етичних категорій, запозичених із християнської теологічної парадигми, а з іншого забезпечувати належний рівень секуляризованості права, що на практиці уможливорює лише непрямі форми впливу релігії на право.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та обґрунтовані в роботі положення, висновки та пропозиції можуть бути використані як методологічна основа для проведення подальших наукових досліджень у сфері вивчення сучасних проблем співвідношення правових та релігійних норм у регулюванні суспільних відносин в Україні. Отримані результати можуть також бути використані при проведенні правової реформи в Україні.

Матеріали дисертації використовуються в навчальному процесі Університету Короля Данила при викладанні курсів «Теорія держави і права», «Історія держави і права України», «Канонічне право України», «Правові системи сучасності», «Правова система України» (акт впровадження від 15.09.2020 р.), а також у правозастосовчій, правоосвітній та правовиховній діяльності Південно-Західного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Івано-Франківськ) (акт впровадження від 21.09.2020 р.).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у 8 наукових публікаціях, що розкривають основний зміст дисертації, з яких: 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у науковому періодичному виданні іноземної держави (Словацька Республіка), а також 3 тези доповідей на наукових та науково-практичних конференціях і симпозіумах.

Структура дисертації обумовлена специфікою досліджуваної проблематики, а також метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (228 назв використаної літератури на 21 сторінках) і додатків. Повний обсяг дисертації становить 194 сторінки, з них основний зміст 157 сторінок, два додатки на 4 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і методологічну основу дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про їх апробацію та публікації за темою дисертації.

Розділ 1 «Загальні засади взаємодії права та релігії у соціально-правовому регулюванні суспільних відносин» складається з трьох підрозділів, у яких здійснено характеристику термінологічного апарату та методології дослідження проблеми співвідношення права та релігії як соціальних регуляторів; висвітлено особливості впливу релігії на формування правових сімей сучасності; виокремлено загальні форми взаємодії права та релігії у соціально-правовому регулюванні суспільних відносин на сучасному етапі.

У *підрозділі 1.1 «Термінологічний апарат та методологія дослідження проблеми співвідношення права та релігії як соціальних регуляторів»* виокремлюються ключові поняття і категорії, а також методологічні підходи, від напрямку яких залежить ефективність дослідження цієї проблеми.

Наявна теоретико-правова база дослідження дала можливість встановити, що функції соціального регулювання, які водночас виконують право та релігія на сучасному етапі українського правотворення, зумовлюють актуальність вивчення співвідношення цих складових правової системи.

Інноваційність проаналізованих у підрозділі науково-методологічних підходів полягає у їх антропологічній спрямованості. Антропологізація науково-методологічних підходів до соціально-правового регулювання полягає у тому, що саме людина в її дотичності до релігії та права стає центральним об'єктом означеного регулювання, а її соціально-природні правові властивості та закономірності їх державно-юридичного забезпечення поступово перетворюються на найважливішу складову зазначеного співвідношення права та релігії.

Підрозділ 1.2 «Особливості впливу релігії на формування правових сімей сучасності» присвячений висвітленню концепції, яка полягає у тому, що ідеологічну основу правових сімей сучасності формують релігійні норми, які здатні забезпечити суворе та неухильне виконання правових приписів. Закріплюючи у змісті релігійних норм підзвітність та підконтрольність світської влади, остання діє суворо у визначених межах релігійно-традиційних приписів, відповідно до ідеалу добра та справедливості. Це робить можливим вплив на формування соціальних цінностей, які поступово кристалізуються у суспільній свідомості і пов'язуються з загальною ідеєю права, набувають свого відображення у змісті нормативно-правового припису чинного законодавства, укорінюються у суспільній правовій свідомості і визначають не лише загальне сприйняття індивідами оточуючої їх дійсності, а й їхню діяльність.

Таким чином відбувається акумуляція фундаментальних суспільних цінностей, які, набуваючи правової форми, стають правовими цінностями та правовими принципами, а також впливають на аксіологічний вимір правової свідомості, що дозволяє не лише сформулювати на рівні права й укорінити у суспільній правовій свідомості певні цінності (свободи, справедливості, гуманізму, рівноправності, відповідальності тощо), а й забезпечити їх запровадження у практику безпосереднього нормативного регулювання суспільних відносин.

Підрозділ 1.3 «Загальні форми взаємодії права та релігії у соціально-правовому регулюванні суспільних відносин на сучасному етапі» розкриває магістральні напрями взаємодії релігійних та правових норм. Розвиток, становлення, конкуренція та співвідношення норм релігії відбуваються паралельно з правовими нормами. Велике значення має історичний фактор розвитку державно-церковних відносин, саме він визначає напрям взаємодій цих норм.

Серед соціальних норм великий вплив на право здійснює мораль, але остання, своєю чергою, не має чіткого закріплення як правова норма в законодавчій базі. Взаємодія правових та релігійних норм у процесі правового регулювання має виражений ідеологічний характер, адже впливає на процес державотворення, наповнюючи його водночас причинно-функціональними та логічно смисловими зв'язками. Здійснена у підрозділі теоретична реконструкція взаємного впливу релігійних та правових норм дозволяє констатувати важливість актуалізації сучасної філософської і правової думки у напрямі концептуального поєднання права і релігії як окремих складових системи соціального регулювання, а на практичному рівні – часткового утвердження світськості права і держави, віротерпимості та свободи віросповідання.

Розділ 2 «Сутнісно-структурні аспекти втілення релігійних норм у правовій системі України» складається з трьох підрозділів, які висвітлюють специфіку юридичного закріплення релігійних норм у Конституції України; розкривають особливості поєднання релігійних та правових норм у процесах публічно-правового та приватноправового регулювання.

У підрозділі 2.1 «Специфіка відображення релігійних норм у сучасній Конституції України» виокремлюються специфіка і водночас складність відображення релігійних норм у сучасній Конституції України, які полягають у відсутності єдиного загальноприйнятого наукового трактування самого поняття релігії. Тому здійснений у підрозділі системний аналіз положень Конституції України дав автору змогу встановити достатню кількість окремих конституційно-правових норм, пов'язаних із релігією.

Це передусім норми, що регламентують право на вираження релігійної самобутності; право на свободу совісті та свободу віросповідання і як наслідок рівноправність усіх релігійних організацій у здійсненні своєї діяльності; комплекс морально-етичних норм, що мають релігійну основу, та впливають на процеси соціально-правового регулювання.

Конституційне закріплення права на вираження релігійної самобутності відбувається шляхом надання можливості для повноцінного розвитку різних релігійних течій і напрямів, при чому державні гарантії дотримання релігійної свободи надаються не лише титульній нації, але й представникам національних меншин, що розглядаються у якості інтегрованих частин українського суспільства. Основний Закон також гарантує, що українська держава виключає будь-які форми дискримінації на релігійному підґрунті та зобов'язується не втручатися у цю сферу суспільного життя.

Свобода совісті, віросповідання та рівноправність діяльності усіх релігійних організацій забезпечується через закладений у Конституції принцип релігійного плюралізму, який виявляється у тому, що жодна релігія не може бути державною чи обов'язковою; це дає практичну можливість для мирного співіснування всіх українських церков і релігійних організацій.

Комплекс морально-етичних норм, закріплених у Конституції, забезпечив підстави для формування громадянського суспільства і демократичної, соціальної, правової держави.

У підрозділі 2.2 «Особливості взаємозв'язку релігійних та правових норм у публічно-правовій системі законодавства України» проаналізовано специфіку релігійно-правового синтезу, його можливий позитивний і негативний вплив на публічно-правову систему законодавства України.

Поєднання релігійних та правових норм характерне для правової системи нашої держави і найбільш повною мірою виявляється у таких галузях публічного права України, як кримінальне, конституційне та адміністративне.

Найбільш вагомим здобутком українського законодавства у сфері кримінально-правового регулювання автор вважає встановлення обопільної відповідальності з одного боку щодо громадян та органів державної влади і місцевого самоврядування за перешкоджання здійсненню свободи віросповідання, поєднане з насильством над особистістю й рядом інших обставин, яке карається позбавленням волі. Водночас, Кримінальний кодекс у контексті реалізації притаманної кримінальному праву функції охорони суспільних відносин, переслідує ті релігійні об'єднання, діяльність яких поєднана із заподіянням шкоди

здоров'ю й моралі громадян, зі спонуканням до відмови від виконання громадських обов'язків або до вчинення протиправних дій.

Факт перманентного становлення правової системи України, як показано у підрозділі, зумовлює необхідність динамічних трансформацій сфер конституційно-правового та адміністративно-правового регулювання пов'язаних із розвитком суспільних відносин, які спонукають до побудови в державі дієвої структури органів влади, які повинні здійснювати нормотворчу, а також контрольно-наглядову діяльність та реалізувати наявний у державних та релігійних інститутів організаційний потенціал для збереження основоположних прав і свобод людини. В сучасних умовах нормативне визначення і неухильне дотримання апробованих розвитком цивілізації принципів свободи совісті як важливого елемента загальнолюдських цінностей і невід'ємних прав людини є неодмінною ознакою демократичності суспільства.

Підрозділ 2.3 «Форми поєднання релігійно-правового впливу у галузях приватного права України» присвячений виокремленню релігійно-правового синтезу у галузях приватноправового регулювання. З'ясовано, що характерною ознакою, спільною для усіх галузей приватноправового регулювання є верховенство принципу диспозитивності, зокрема при соціально-правовому регулюванні трудових та майнових відносин, які проаналізовані у підрозділі. Цивільне законодавство України визнає за релігійними організаціями право виступати суб'єктами трудових та майнових відносин, при здійсненні яких законодавець гарантує наступне: жодна з релігій, представлених в Україні, не може вважатися на державному рівні обов'язковою; усі релігії та пов'язані з ними організаційні структури знаходяться у рівному стані перед законом; держава стає на захисті прав і законних інтересів релігійних організацій, особливо у питаннях реституції церковного майна. Автором доведено, що закріплення за релігійними організаціями права власності на культові споруди та інше майно є одним із чинників забезпечення стабільності й керованості релігійно-організаційної структури. Право підтримувати цю структуру є для релігійних організацій природним і незаперечним, а отже, законодавець не вправі відмовити їм у можливості мати свою власність і здійснювати трудові відносини.

Розділ 3 «Організаційно-функціональні аспекти втілення релігійних норм в українському державо- та правотворенні» поділений на три підрозділи, які присвячені аналізу взаємовпливу релігійних та правових норм на державотворчі процеси в Україні; інтегральних та диференційних аспектів впливу права і релігії на подальшу трансформацію правової системи України; а також висвітлено проблеми узгодження теологічних і світських засад у сфері формування правосвідомості, правової культури та забезпечення правового статусу особи.

У підрозділі 3.1 «Взаємовплив релігійних та правових норм на державотворчі процеси в Україні» обґрунтовується важливість взаємовпливу релігійних та правових норм в українському суспільстві на сучасному етапі державотворення, що характеризується постійним удосконаленням правової системи, відбувається на двох фундаментальних рівнях: функціональному та організаційному.

На функціональному рівні цей взаємовплив забезпечує формування аксіологічного компонента правосвідомості, здатного стабілізувати вектор і модель розвитку України через закріплення певних орієнтирів для сприйняття українською нацією свого місця в майбутньому розвитку людської цивілізації. Усе це відображається на соціально-економічних та публічно-політичних процесах у державі, формуючи певні світоглядні орієнтири для громадян та інститутів громадянського суспільства. У такий спосіб формується певна релігійно-нормативна ідеологія, яка ідентифікує певний культурний свідомий тип людини та суспільства. Вона знаходить своє відображення практично в усіх сферах сучасної української правової системи; догми релігійного права не тільки становлять підґрунтя значної частини сучасного вітчизняного законодавства, але й здійснюють значний вплив на процес розробки та прийняття нормативно-правових актів.

На організаційному рівні завдяки взаємному впливу релігійних та правових норм на українське законодавство досягається стабільність та прогнозованість державної релігійної політики загалом та міжконфесійних відносин зокрема, що базуються на принципах додержання нейтралітету щодо питань світогляду й віросповідання, виконання зобов'язань із гарантування свободи віросповідання й водночас створює рівні умови для захисту прав і свобод усіх громадян. Однак ця політика передбачає певні важелі, щоб свобода не перетворювалася на неконтрольовану вседозволеність, за якої порушуються права інших громадян.

У підрозділі 3.2 *«Інтегральні та диференційні аспекти впливу права та релігії на подальшу трансформацію правової системи України»* здійснено розмежування інтегральних та диференційних аспектів релігійно-правового взаємовпливу.

Проведений у підрозділі аналіз засвідчив, що релігійні норми виявляють власну інтегральну сутність та як наслідок цінність для правової системи України, оскільки виступають підставою для імплементації у суспільство моральних норм і саме тому мають розумітися як соціальна цілісність, тобто осмислені і соціально визнані (позитивно цінні) нормовідносини. Відтак, правова регуляція життєдіяльності людини і суспільства інтегрально поєднується з моральною регуляцією і переконаннями. Інтегральний характер цієї взаємодії виявляється також у тому, що під впливом моральних норм і цінностей право постійно удосконалюється та чинить зворотний вплив на моральність, поведінку і традиції людей.

У свою чергу диференційні аспекти такого взаємозв'язку виявляються у тому, що мораль впливає на внутрішні спонукання людини, її совість і почуття обов'язку, а право натомість зосереджується на суб'єктивних правах окремих осіб, визначає і юридично забезпечує їхній статус, юридичні можливості, оцінює поведінку індивідів з точки зору правомірного й неправомірного, законного й незаконного. Право не може бути аморальним, але не всі правові норми потребують морального виправдання, наповнення моральним змістом. З іншого боку, надання моральним нормам сили закону, позбавить мораль її

основоположної характеристики – свободи вибору. Право ж за своєю суттю є вимогою належної дії відносно інших людей і передбачає примус.

У підрозділі 3.3 «Проблеми узгодження теологічних та світських засад у сфері формування правосвідомості, правової культури та забезпечення правового статусу особи» висвітлюються особливості узгодження теологічних і світських засад у процесах соціально-правового регулювання.

Зокрема встановлено, що з одного боку саме теологічні християнські засади, які стали підґрунтям для формування правосвідомості та правової культури в Україні дозволяють продуктивно переосмислювати нові можливості права як багатолікого, багатовимірного суспільно-історичного явища, зокрема як засобу творення й зміцнення держави, гарантування прав і свобод людини і громадянина, моделювання справедливої та соціально відповідальної державної влади, здатної своєчасно та адекватно реагувати на численні різноманітні виклики, перед якими опинилося людство на початку третього тисячоліття, а також засобу зміцнення й згуртування соціуму в цілому в цілях його самозбереження і примноження як національних цінностей, так і здобутків людської цивілізації.

З іншого боку рівнозначним здобутком є секуляризованість права, яка означає, що релігія перестає бути визначальним чинником функціонування правової системи. Релігійний вплив, як обґрунтовано у дисертаційному дослідженні, відбувається переважно у непрямих формах (вплив на правову ідеологію, науку, підтримання або заперечення тих чи інших інститутів права).

ВИСНОВКИ

Комплексне дослідження сучасних проблем співвідношення правових та релігійних норм у регулюванні суспільних відносин в Україні дало можливість зробити наступні висновки, узагальнення та рекомендації:

1. Ідеологічна основа правового регулювання, у рамках правової системи України, забезпечується завдяки взаємодії правових та релігійних норм. Ефективність дослідження цієї проблеми напряду залежить від обраної методології та оптимального використання термінологічного апарату, а саме застосування таких понять і категорій, які характерні водночас для релігії та права і здатні сприяти їх теоретичному і практичному синтезу.

2. Ідеологічну основу правових сімей сучасності формують релігійні норми шляхом акумуляції фундаментальних суспільних цінностей, які, набуваючи правової форми, стають правовими цінностями та правовими принципами, а також впливають на аксіологічний вимір правової свідомості, що дозволяє не лише сформувати на рівні права й укорінити у суспільній правовій свідомості певні цінності (свободи, справедливості, гуманізму, рівноправності, відповідальності тощо), а й забезпечити їх запровадження у практику безпосереднього нормативного регулювання суспільних відносин.

3. Взаємодія правових та релігійних норм у процесі правового регулювання має виражений ідеологічний характер, адже впливає на процес державотворення, наповнюючи його водночас причинно-функціональними та логічно-смысловими зв'язками, зокрема забезпечуючи додержання принципів віротерпимості та свободи віросповідання. При цьому особливістю вітчизняного релігійно-правового синтезу є його історична зумовленість, що забезпечує, як правило, позитивний вплив на процеси державного будівництва.

4. Результатом закріплення релігійних норм у Конституції України стало створення сучасної оптимальної моделі конституційно-правового регулювання, завдяки якій, як свідчать реальні приклади правозастосування, закріплені у Конституції релігійні норми здатні істотно впливати на характер необхідних суспільних змін, сприяти гуманізації держави і права, вдосконаленню законодавчого процесу, підвищенню ефективності правового регулювання, формуванню високої суспільної й індивідуальної правосвідомості. При цьому важливо розуміти динамічну природу правового регулювання і необхідність внесення певних змін у Конституцію з метою більш ефективного застосування у конституційному нормотворенні результатів релігійно-правового синтезу.

5. Релігійно-правове поєднання в умовах українського державотворення здатне суттєво інтенсифікувати усі сфери публічно-правового та приватноправового регулювання, адже вони пов'язані із розвитком суспільних відносин та забезпечують ідеологічно-правову основу для побудови в державі дієвої структури органів влади, які повинні здійснювати нормотворчу, а також контрольно-наглядову діяльність та втілювати державну релігійну політику. Право підтримувати цю структуру є для релігійних організацій природним і незаперечним, а отже, законодавець не вправі відмовити їм у можливості впливати на суспільство передусім через свою власність і участь у трудових відносинах.

6. В Україні від часу здобуття незалежності сформувалася партнерська модель співпраці між релігійними організаціями та державою на принципі взаємного невтручання. Між тим, в Україні реалізація цього принципу супроводжувалася неабиякими складнощами, які на погляд автора були зумовлені передусім трансляцією у сьогодення того історичного досвіду, який не враховує сучасного релігійного різноманіття і того факту, що у наш час відносини держави та релігійних організацій безумовно детермінуються світським характером держави. Саме тому існування та застосування релігійних та правових регуляторів суспільних відносин (в окремих випадках тотожних), одночасне розв'язання ними загальнозначущих проблем та виникнення між ними колізій, може як позитивно, так і негативно позначатися на характері, змісті, шляхах і формах їх взаємозв'язків і взаємодії.

7. Інтегральними та диференційними аспектами впливу права і релігії на подальшу трансформацію правової системи України є моральні норми, адже за умови їх належної імплементації у правову систему України вони здатні формувати необхідну релігійно-нормативну ідеологію, яка зумовлює активізацію процесів державотворення. У свою чергу диференційні аспекти впливу права і релігії на трансформацію правової системи України виявляються, передусім, у

правовій інтерпретації свободи совісті та забезпеченні свободи віросповідання, що опирається на сучасні базові принципи соціально-правового регулювання.

8. Оптимальне співвідношення теологічних і світських засад у процесі реалізації невідчужуваних громадянських прав і свобод полягає у конституційно-правовому узгодженні секулярної (світської) та сакральної (релігійної) складових українського правотворення з метою підвищення громадянської правосвідомості та правової культури на сучасному етапі. Це відбувається в українській правовій системі на філософському (онтологічному), соціологічному і богословському (аксіологічному й телеологічному) рівнях.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Росовська І.Ю. Теологічні і світські засади формування та реалізації правового статусу особи в Україні. Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2015. Вип. 12. С. 291–296.

2. Росовська І.Ю. Релігійні засади конституційно-правового регулювання в Україні. Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (11–12 березня 2016 року, м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, 2016. С. 142–144.

3. Росовська І.Ю. Взаємодія релігійних та правових норм в контексті їх суспільної функціональності. Проблеми формування національної правової системи України та її адаптація до європейського права: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 5–6 травня 2017 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2017. С. 218–220.

4. Росовська І.Ю. Проблема співвідношення права, релігії та держави в контексті світоглядних цивілізаційних шкіл. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Вип. 2 (23). Том 4. С. 15–19.

5. Росовська І.Ю. Методологічні підходи до дослідження співвідношення права та релігії як соціальних регуляторів. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6-3 (volume 3). Р. 35–39. (Словацька Республіка)

6. Росовська І.Ю. Національна самобутність праворозуміння на основі юридичних, моральних та релігійних засад. Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 19–20 квітня 2019 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 66–69.

7. Росовська І.Ю. Вплив релігії на формування та розвиток правових сімей сучасності. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. 2020. Вип. 10 (22). С. 83–91.

8. Росовська І.Ю. Основні форми взаємодії права і релігії у контексті соціально-правового регулювання. Науковий вісник публічного та приватного права. 2020. Вип. 3. Том 2. С. 100–107.

АНОТАЦІЯ

Росовська І.Ю. Сучасні проблеми співвідношення правових та релігійних норм у регулюванні суспільних відносин в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Приватний вищий навчальний заклад Університет Короля Данила, Івано-Франківськ, 2021.

У роботі обґрунтовано, що інноваційність науково-методологічних підходів до проблеми співвідношення правових і релігійних норм на сучасному етапі українського правотворення полягає у їх людиноцентризмі, який виявляється у тому, що саме людина в її дотичності до релігійних та правових норм стає центральним об'єктом правового регулювання, а її соціально-природні правові властивості та закономірності їх державно-юридичного забезпечення поступово перетворюються на найважливішу складову зазначеного співвідношення права та релігії.

Авторкою доведено, що в умовах актуальних трансформацій вітчизняної правової системи, стратегічною метою поєднання релігійних і правових норм у сферах публічно-правового та приватноправового регулювання є ідеологічно-правове забезпечення процесу децентралізації влади, що є частиною адміністративної реформи, яка відбувається в Україні.

Вдосконалено розуміння специфіки юридичного відображення релігійних норм у сучасній Конституції України, складність якого полягає у відсутності єдиного загальноприйнятого наукового трактування самого поняття релігії, що зумовлює потребу постійного оновлення публічно-правової системи законодавства України з метою подальшого забезпечення функціонування партнерської горизонтальної моделі відносин держави та релігійних організацій.

Концептуалізовано позицію про необхідність узгодження теологічних і світських засад для здійснення належного соціально-правового регулювання, яке з одного боку має сприяти імплементації у правову систему України морально-етичних категорій, запозичених із християнської теологічної парадигми, а з іншого забезпечувати належний рівень секуляризованості права, що на практиці уможливорює лише непрямі форми впливу релігії на право.

Ключові слова: правове регулювання, релігійні норми, правові норми, релігійно-правова взаємодія, публічно-правове регулювання, приватноправове регулювання, партнерська модель релігійно-державних відносин, теологізація права, секуляризація права.

SUMMARY

Rosovska I.Yu. Modern problems of the correlation between legal and religious norms in the regulation of social relations in Ukraine. – *On the rights of the manuscript.*

The dissertation for obtaining a Candidate of Legal sciences Degree in specialty 12.00.01 – the theory and history of state and law; history of political and legal doctrines. – Private higher educational institution King Danylo University, Ivano-Frankivsk, 2021.

The thesis substantiates that the innovativeness of scientific and methodological approaches to the problem of the correlation of legal and religious norms at the present stage of Ukrainian lawmaking lies in their anthropocentrism that manifests in the fact that man becomes the central object of legal regulation in his involvement with religious and legal norms, and his social and natural legal properties and patterns of their state and legal support are gradually turning into the most important component of this relationship between law and religion.

The author proves that in the current transformations of the domestic legal system, the strategic goal of combining religious and legal norms in the areas of public and private law regulation lies in the ideological and legal support of the power decentralization process, which is part of administrative reform happening in Ukraine.

The thesis improves understanding of the specifics of the legal reflection of religious norms in the modern Constitution of Ukraine, the complexity of which lies in the lack of a single generally accepted scientific interpretation of the concept of religion itself, which necessitates the constant updating of the public law system of Ukrainian legislation in order to further ensure the functioning of the horizontal partnership model of relations between state and religious organizations.

The position on the need to harmonize theological and secular principles for the implementation of proper social and legal regulation, which, on the one hand, should promote the implementation of moral and ethical categories borrowed from the Christian theological paradigm in the legal system of Ukraine, and on the other hand, ensure an appropriate level of secularization practice that allows only indirect forms of influence of religion on law in practice.

Key words: legal regulation, religious norms, legal norms, interaction between religion and law, public legal regulation, private law regulation, partnership model of relations between religion and law, theologization of law, secularization of law.

АННОТАЦИЯ

Росовская И.Ю. Современные проблемы соотношения правовых и религиозных норм в регулировании общественных отношений в Украине. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история

политических и правовых учений. – Частное высшее учебное заведение Университет Короля Данила, Ивано-Франковск, 2021.

Диссертация посвящена исследованию современных проблем соотношения правовых и религиозных норм в регулировании общественных отношений в Украине, решение которых непосредственно влияет на активизацию процессов правового регулирования, является важной частью современной стратегии правоприменения и государственного строительства. Заявленное в теме диссертации соотношение права и религии в его различных функциональных проявлениях является также идеологической основой украинской правовой системы, требует усовершенствования для надлежащего реагирования на сложные многоуровневые цивилизационные и социально-правовые вызовы.

Диссертанткой установлено, что первоочередного законодательного урегулирования требуют проблемы в различных сферах социально-правового регулирования, ведь несмотря на то, что в Украине со времени обретения независимости сформировалась партнерская модель сотрудничества между религиозными организациями и государством на принципе взаимного невмешательства, однако реализация этого принципа сопровождается незаурядными сложностями, имеющими системный характер и обусловлены прежде всего трансляцией в настоящее того исторического опыта, который не учитывает современного религиозного многообразия и того факта, что в наше время отношения государства и религиозных организаций безусловно детерминируются светским характером государства.

Проведенная характеристика терминологического аппарата и определение оптимальной методологии исследования проблемы соотношения права и религии позволили выявить, что идеологическая основа правового регулирования, в рамках правовой системы Украины, обеспечивается благодаря взаимодействию правовых и религиозных норм, поскольку религиозные нормы также обладают свойствами, которые обусловлены их значительным общественным авторитетом. Импульс для теоретического обоснования необходимости религиозно-правового сочетания предоставляют современные тенденции изменения объекта и соответственно предмета общетеоретической юриспруденции, которые заключаются в антропологизации и деформализации подходов к определению права и религии как социальных регуляторов.

Путем освещения особенностей влияния религии на формирование правовых семей современности, автор обнаружила, что идеологическую основу правовых семей современности формируют религиозные нормы через аккумуляцию фундаментальных общественных ценностей, которые, приобретая правовую форму, становятся правовыми ценностями и правовыми принципами, а также влияют на аксиологическое измерение правового сознания и обеспечивают его идеологическую поддержку.

Предложено авторское видение стратегической цели практического сочетания религиозных и правовых норм в сферах публично-правового и частноправового регулирования, которой является идеологически-правовое

обеспечение процесса децентрализации власти, являющейся частью осуществляемой в Украине административной реформы.

На основании выделения общих форм взаимодействия права и религии в социально-правовом регулировании на современном этапе автором доказано, что взаимодействие правовых и религиозных норм в процессе правового регулирования имеет выраженный идеологический характер, ведь влияет на процесс создания государства, наполняя его одновременно причинно-функциональными и логически-смысловыми связями, в частности обеспечивая соблюдение принципов веротерпимости и свободы вероисповедания.

Вследствие раскрытия особенностей сочетания религиозных и правовых норм в процессах публично-правового и частноправового регулирования было доказано, что религиозно-правовое объединение в условиях украинского государства способно существенно интенсифицировать все сферы публично-правового и частноправового регулирования, ведь они связаны с развитием общественных отношений и обеспечивают идеологически-правовую основу для построения в государстве действенной структуры органов власти, которые должны осуществлять нормотворческую, а также контрольно-надзорную и правоохранительную деятельность и воплощать государственную партнерскую модель отношений с религиозными организациями.

Диссертанткой предлагается новый взгляд на определение интегральных и дифференциальных аспектов воздействия права и религии на дальнейшую трансформацию правовой системы Украины. Основанием для разграничения этих аспектов в практике правоприменения выступают моральные нормы, ведь при их надлежащей имплементации в правовую систему Украины они способны формировать необходимую религиозно-нормативную идеологию, которая обуславливает активизацию процессов государства. В свою очередь дифференциальные аспекты воздействия права и религии на трансформацию правовой системы Украины проявляются, прежде всего, в правовой интерпретации свободы совести и обеспечении свободы вероисповедания, опирающейся на современные базовые принципы социально-правового регулирования.

Сформулированные в работе выводы и предложения могут быть использованы в ходе проведения дальнейших фундаментальных, общетеоретических, отраслевых и прикладных исследований по проблемам регулирования общественных отношений в Украине в контексте определения соотношения правовых и религиозных норм как идеологической основы социально-правового регулирования, а также в учебном процессе, законопроектной работе, правоприменительной, правообразовательной и правоспитательной деятельности органов юстиции и судов.

Ключевые слова: правовое регулирование, религиозные нормы, правовые нормы, религиозно-правовое взаимодействие, публично-правовое регулирование, частноправовое регулирование, партнерская модель государственно-религиозных отношений, теологизация права, секуляризация права.